

1

Коли письменник Еліша бен-Меір-бен-Ар'є-гакоген уже опинився на порозі старості, коли його серце після інфаркту настільки послабшало, що здавалося, ось-ось зупиниться навіки, а загроза втрати зору стала такою, що — борони боже! — може згаснути й праве око... І турбуючись, що головному справу життя він не встигне завершити, впаде посеред шляху й найсуттєвіше так і не буде сказане — його заповіт не буде написано, старий письменник почав просто і прямо розповідати про своє життя, про той тернистий і важкий шлях, який починається там, у багнистих землісто-сірих пісках поліських лісів, і закінчується тут, в Ізраїлі, у кам'янисто-сірих, випалених Іудейських горах, — про шляхи, якими пройшов не він один, а цілих три покоління іудеїв — і не тільки Російської імперії

Але стоячи в сутінку під Єрусалимом на перехресті шляхів, що ведуть у Бейт-Лехем і Хеврон, Шхем і Шомрон, — шляхів і міст таких знайомих і близьких йому ще з дитинства, з П'ятикнижжя, особливо Бейт-Лехем і Шхем:

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

його дитяче серце дуже боліло тоді й за праматір Рахель, і за єдину дочку Якова Діну. Стоячи тут, у сутінку під Єрусалимом зовсім один, ще самотніший, ніж там, біля Дніпра, де впродовж майже чверті століття раз на день, коли сонце починало хилитися за обрій, він виходив із дому; тут, під Єрусалимом, на заході сонця, коли вечірні тіні вже вкривають Іудейські гори, він бачить перед собою — як завжди в останні три роки — старшу дочку з двома онуками, яких він залишив там, у Карпатах; вона, його дуже самотня, тяжко хвора дочка майже в кожному листі пише: "Я б ніколи не змогла навіть уявити, що мої мама й тато будуть здатні покинути мене та залишити тут зовсім одну..."

Він, старий письменник, знає, що там, у Карпатах, людина, як дерево в лісі, завжди, навіть у найглибшому, найчарівнішому сні, тріпоче від жаху перед сокирою; він, Еліша бен-Меїр, стоячи тут, під святим Єрусалимом, із хвилюванням і захопленням дивлячись єдиним, ще живим оком, як воно, сонце — ця вічна радість життя — занурюється в темряву, думав і гадав: звідки й із чого почати свою розповідь? Адже його життя має кілька витків. Він і сам був живим свідком цілої низки власних метаморфоз-витків на цій землі. Нерідко якимось дивом, немов за велінням вищої сили, він був порятований від смерті, ніби там, високо в небі, берегли його для якоїсь особливої місії.

Так із якого саме витка тут, на цій землі він, останній єврейський письменник великого коліна іудеїв галута*, має почати розповідь? Може, із самого кінця, з його приїзду й життя тут, біля пагорбів Єрусалиму? Або взагалі з того самого вечора на покинутому хуторі, коли напередодні зими він, тринадцятирічний хлопчик, стоячи на лежанці, встиг сунути голову в зашморг мотузки, яку зазда-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

легідь міцно прикріпив до стелі, але мужик Базиль Залеський, господар хати, що проходив повз, помітивши його у вікні, влетів до хати й вийняв хлопчика із зашморгу?

"Мабуть, — розмірковує старий Еліша бен-Меїр, — щоби навчитися бачити красу, щоби не потонути в тузі й зберегти ясну голову, треба спочатку сунути цю голову в зашморг".

Чи, може, почати з того самого сутінку, коли в середині вересня в поліському селі його мати, тридцятишестирічна Лібе-Сура з коліна рабі Аарона Леві, пораючись на городі, народила його, уже восьму дитину, і перший у житті крик хлопчика злився з клетотом птахів, що здійнялися над озером, відлітаючи у вирій?

А ще краще, думає старий Еліша, підходячи до свого дому раптом спорожнілою ніччю, краще дати спокій усім спогадам, нехай вони, його колишні світи, залишаться в минулому, на своїх місцях: йому в його роки важко знову занурюватися туди й починати все спочатку, адже навіть колишні радощі перетворилися тут на невтішний сум. Дійсно, його витки стали тими джерелами болю і страждань, з яких він у найважчі роки, майже на межі відчаю й загибелі, зачерпував — і ще сьогодні зачерпує — любов і велику світлу віру у свій народ і життя.

Але старий Еліша бен-Меїр уже не може розлучитися з тією дитиною, народженою на городі; він прислухається до її першого крику на землі, що злився з клетотом птахів на осінніх ставках, і всі інші витки його життя струмлять у далечінь — навіть той квітучий травень, коли в латаних, але до блиску наваксованих чоботях, у нових полотняних синіх штанах, у білій вишиванці, підперезаний чорним паском, зі стосом віршів він прибув до Харкова, увійшов до

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

редакції газети "Штерн" і відразу попрямував до високого й повного редактора, який, обхопивши себе обома руками, розглядав хлопця з кудлатим, довгим до пліч волоссям і люлькою в кутику рота, і запитав його російською мовою:

— Кто ты такой? Ты еврейского происхождения?

— Я — еврей. Конечно, я — еврей.

— А откуда ты родом?

— Из Полесья.

— А зачем ты приехал у Харьков?

— Я приехал, чтобы стать писателем.

— Вот как? — і редактор розсміявся.

Старий Еліша бен-Меїр зараз і сам усміхається: дійсно, яка самовпевненість! Але того дев'ятнадцятирічного хлопчину з довгим волоссям, з люлькою, що стирчала для більшої переконливості в кутику рота, зі стосиком віршів, написаних бісерним почерком і переповнених буйними веснами та полум'яними загравами, він залишає поки в редакції, а сам слідом за возом, на якому везуть до містечка дитину, народжену на городі під час осіннього заходу сонця, йде, аби бути присутнім на *брит-мила**, побачити, як немовля буде долучене до синів обраного народу і як йому відразу після найпершого крику, що злився з клетотом птахів на осінніх ставках, дадуть відчутти смак "*Бе-дамаїх хай*"*...

І старий реб-Еліша проводить єдиним, ще живим оком той розбитий віз, ту стару таратайку, якій давно вже час розвалитися, — її колеса, петляючи лісовими дорогами, лишають глибокі сліди на піску; і свого діда, який уже продав зруб, свою недобудовану хату — усе життя дід раз у раз будував, але жодної хати так і не добудував, продавав і зводив знову. Але цього разу дід продає свій зруб, і новий дім будувати не збирається: він почав готуватися в дорогу — в Ерец-Ісруель.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

І дід, який навмисно приїхав, аби долучити новонародженого онука до союзу праотця Авраама, підганяє високого худого Каштана, який здається таким же старим, як його господар реб-Ар'є, єдиний син різника Пінхаса, який ні за що не хотів стати різником, як його батько, дід та прадід, — не зміг зарізати першу курку, що розкудкудакалась у нього в руках. Він продав своє право бути різником, купив коня з возом, поставив на нього ящик зі склом і став реб-Ар'є-склярем, роз'їжджав зі склом селами, ніколи не перетинав, борони боже!, "кордону" іншого містечкового скляра, різав і вставляв скло в селянських хатах і цим заробляв на життя сім'ї з дітьми від чотирьох дружин — у діда, не дай боже нікому!, дружини не затримувались: народжували йому чотирьох-п'ятьох дітей і йшли з цього світу... Рахунок онукам реб-Ар'є-скляр, що до того ж був кантором синагоги кустарів, — хоча він і не мав особливого голосу, але кагал любив його сльози в молитві "Ой-вей-батькорідний!" і особливо його проповідь про євреїв, що "охололи й вже не тремтять під талесом", — рахунок онукам дід втратив давно, але була сильна підозра, що він не пам'ятав навіть кількості власних дітей: сидить попереду на возі дід, що подолав дев'яносторічний рубіж і вступив у глибоку старість, був усе ще міцним, широкоплечим, з красивим обличчям, розкішною білою бородою і пронизливим поглядом чорних очей — дід ще при повній силі: коли потискав комусь руку, той потім довго тряс її, немов вихопивши з окропу — так палило пальці, а він лише вибачався і виправдовувався:

— Не розрахував.

А за спиною діда на возі в суботньому сюртуку і в'язаному кашне (подарунку тещі до весілля) сидить батько, його метушливі ноги розгойдуються в повітрі, ніби в пошу-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ках місця на землі; його великі чорні очі під заломленим картузом спрямовані, як завжди, у далечінь, адже звідти будь-якої миті може з'явитись Месія — Визволитель має вже прийти, тому що він, Меїр, цей худий і запальний крикун, не може більше обходитись лише поясненнями законів злиднів — діти слухають і вимагають хліба — він із його непосидючими ногами та очима, що вічно вишуковують Месію, не став склярем, як його батько, він носився по базарах і ярмарках із безміном у кишені й торбою під пахвою, сподіваючись зустріти хоча б його, доброго і спочутливого пророка Іллю, який відрізував би йому від свого поясу маленький шматочок — талісман для заробітку, аби мати кусень хліба для дітей.

І ще Еліша бачить свого батька вже через багато років, після їхнього переїзду із села до містечка бачить його, гарячого когена* і холодного жебрака, у якого навіть у синагозі кустарів було місце за грубкою — місце свого батька реб-Ар'є біля Східної стіни він змушений був продати, аби перекласти на зиму грубку; проте за ним, за цим жебраком, приходив сам реб-Мотеле-бен-Калман, шанобливо запрошував у Велику синагогу і, коли приходив час для благословення когенів, ставив його там, біля Східної стіни — у них, у Великій синагозі, серед постійного кагалу свого когена не було... і реб-Меїр-бен-Ар'є накидав уже старий талес* на голову, простягав догори руки з розчепіреними пальцями та благословляв народ: "Слава тобі, Господи, Царю Всесвіту, який освятив нас святістю Аарона й наказував благословляти його народ, народ Ізраїлю, з любов'ю". А потім, знову всіма забутий, повертався до синагоги й продовжував там, за грубкою, читати псалми. Навіть багатії заздрили йому: це ж треба, щоби таке щастя випало жебракові, хіба це йому треба було народитися когеном, га?

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>